

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З. Гжицького**

Кафедра філософії та педагогіки

ПЕДАГОГІЧНА РИТОРИКА

**Методичні розробки тем
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
ОПП «Освітні, педагогічні науки»**

Львів – 2022

Педагогічна риторика : метод. розроб. тем / уклад.: О. Огірко. Львів, 2022. 24 с.

Рецензенти:

Смолінська О.Є. – завідувач кафедри філософії та педагогіки ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького;
Бартусяк П.М. – ст. викл. кафедри філософії та педагогіки ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького

Методична розробка розглянута та схвалена на засіданні кафедри філософії та педагогіки
протокол № 12 від «15» червня 2022 року

Погоджено навчально-методичною комісією
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
(назва спеціальності)

протокол № 6 від 16 червня 2022 р.

Схвалено рішенням навчально-методичної
ради факультету громадського розвитку та здоров'я
(назва факультету)

протокол № 10 від 22 червня 2022 р.

ТЕМА 1

Духовно-моральні аспекти педагогічної риторики

Огірко О.В. Духовно-моральні аспекти педагогічної риторики. *Перспективи та інновації науки. Серія "Педагогіка", Випуск № 7 (12). К. 2022. С. 303–315.*

URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/1760>

Завдання для опрацювання

1. Ознайомтеся зі змістом публікації.
2. Які найважливіші принципи духовно-морального виховання виокремлює автор?
3. Поясніть головні причини поширення бездуховності так, як їх пояснено в статті. Запропонуйте свої тлумачення
4. На яких постулатах ґрунтується класична риторика? Підберіть 2-3 аргументи на користь спростування постулатів класичної риторики. Ґрунтуйтеся на валідних інформаційних джерелах.
5. Висловіть власний погляд на проблему духовно-морального виховання з позиції педагога-ритора.

ДУХОВНО-МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ РИТОРИКИ

Анотація. Проблема духовно-морального формування сучасної студентської молоді є досить актуальною в наш час. Сьогодні молодь виступає активною силою політичних змін і залежно від того, які цінності вона вносить у ці зміни, яку мораль впроваджує, багато в чому буде залежати майбутнє суспільства, його культура, напрям трансформації. Суспільство зацікавлене в тому, щоб ці цінності і культура були демократичними. Їх формування – завдання актуальне і таке, що потребує нагальної уваги.

Враховуючи потреби України у відродженні духовності молоді, усвідомленні своєї національної належності, навчальні заклади повинні забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом моралі та національної духовності, який би допомагав формувати свідомих українців, для яких первинними є Бог і Україна, виховувати їхні душі, чесні і сильні характери, сумління, громадянські, моральні та надприродні чесноти, спонукав би молодих людей у співпраці з Богом бути корисними своєму народові та Батьківщині.

Педагогічна риторика як наука і мистецтво слова формує духовно-моральні цінності. Цінності являють собою норми, що регламентують педагогічну діяльність і виступають як пізнавально-діюча система, яка служить опосередкованою і сполучною ланкою між сформованим суспільним світоглядом в галузі освіти і діяльністю педагога.

Кожна людина живе цінностями, але важливо усвідомити якими саме і чи вони відповідають тим, згідно яких ми організуємо своє життя. Цінності є всі чинники, які застосовує людина, щоб бути доброю і порядною. До них зараховують всі людські діяння, як наприклад, допомога іншим, діяння для добра групи людей, альтруїзм чи безкорисливість.

Правдивим ідеалом педагога-ритора, який своїм життям стверджував духовно-моральні цінності, є особа Ісуса Христа Богочоловіка. В Ньому не було дисгармонії між словами і ділами, а була доброта без слабостей, повага без засліплення, постійність без упертості, покора без приниження, наполегливість без малодушності. Він мав рідкісний авторитет і повагу, а Його стриманість завжди поєднувалась з великою доступністю і приязню. Христос – найкращий вчитель людства, автор і засновник християнської риторики.

Ключові слова: духовність, моральність, риторика, виховання, цінності, Бог, розум, воля, почуття, чесноти, особа.

Постановка проблеми. Впродовж останніх 30 років в Україні широко обговорюються проблеми духовно-морального виховання сучасної молоді на засадах

християнської педагогіки, Святого Письма і Святого Передання. Перші важливі кроки на шляху такого виховання стали Програми з християнської етики для загальноосвітніх та вищих навчальних закладів України. Відповідно постала потреба у формуванні вчителів таких предметів засобами педагогічної риторики, що ґрунтується на духовно-моральних цінностях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми педагогічної риторики завжди були і є в центрі педагогічних систем. Ще в IV ст. відомий ритор, учитель Церкви святий Іван Золотоустий (344-407) повчав: “Немає жодного вищого мистецтва, ніж мистецтво виховання” [3, с. 36], а тому праведний митрополит Андрей Шептицький (1865-1944), як великий ритор, вихователь та опікун української молоді, дбаючи за її християнсько-патріотичне виховання, писав: “Пам’ятайте, що християнське виховання є більшим добром, ніж усе добро світу” (Лист до вірних, 1899) [3, с. 39]. Проблеми духовно-морального виховання засобами педагогічної риторики розглядались у роботах Ю. Дзеровича [2], О. Вишневського [1], В. Жуковського [8], Г. Сагач [5], С. Стефанюк [8], І. Сіданіч [10] та ін.

Мета статті – представлення духовно-морального виховання студентської молоді з допомогою педагогічної риторики як цілісного процесу засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки. На формування духовності та моральності особистості мають вплив суспільство, сім’я як соціальний інститут, духовні інституції та навчальні заклади.

Досвід багатьох країн світу переконливо стверджує, що запорукою процвітання будь-якої нації є її відповідно сформована духовна сфера, бо висока моральність формує людину. Позбавлення народу його духовності призводить до поширення зневіри, бездуховності, аморальності, зростання злочинності, підлості, підступності, ненависті. Для України, яка перебуває в умовах війни, духовного і морального випробування, найважливішими завданнями є гармонійний розвиток духовних, моральних і фізичних сил молоді. Головним підходом щодо духовно-морального виховання студентів є розуміння його як процесу взаємопов’язаних компонентів цілісного педагогічного процесу, виділяючи наступні компоненти: ціле-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний та методичний.

Головними ідеями в проблемі духовно-морального виховання молоді є опора на загальнолюдські цінності та компоненти морального і релігійного виховання, яке носить понадконфесійний характер, тобто ґрунтується на джерелах спільних для усіх віровизнань. Основною гіпотезою дослідження висунуто припущення, що духовно-моральне виховання у навчально-виховному процесі вищої школи буде ефективним фактором формування життєвих компетентностей студентської молоді.

Найважливішими принципами духовно-морального виховання є аксіологічні принципи, а саме: принцип природовідповідності; принцип культуровідповідності; принцип особистісної орієнтації; принцип соціальної відповідності; принцип превентивності; принцип життєвої смислотворчої самодіяльності; принцип свободи совісті. Використовуються методи духовно-морального виховання молоді, а саме методи формування совісті, поведінки, почуттів.

У духовно-моральному вихованні важливим орієнтиром є особистісний підхід, який найефективніше реалізується за умов побудови виховного процесу на основі суб’єкт-суб’єктних взаємин викладача і студентів.

В умовах становлення і розбудови незалежної Української держави особливо гостро постає проблема духовного відродження народу на основі засад християнської моралі. Християнство є традиційною релігією українського народу і вже понад тисячоліття формує сакральну культуру українців. Без духовних потреб, моральної відповідальності перед ближнім та усім народом, без патріотичних почувань не може набрати одухотвореності й освітня діяльність.

Джерелами духовно-морального виховання є Святе Письмо, Святе Передання, твори Отців Церкви. Об’єктом дослідження є навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах. Предмет дослідження – зміст, форми, методи й засоби духовно-морального виховання студентів вищих навчальних закладів у процесі навчальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Останні події 8 років неоголошеної, гібридної війни Росії проти України, активна громадянська позиція більшості українського народу привели до того, що Україна отримала унікальний історичний шанс відвоювати окуповані території та відновити процес духовно-морального виховання, який сприятиме патріотичному, національному формуванню нашої молоді.

Німецький канцлер Отто фон Бісмарк (1815-1898 рр.) свого часу висловився так: “Війни виграють не генерали, війни виграють шкільні вчителі та парафіяльні священники”.

Сучасні заклади вищої освіти спрямовують свої зусилля на підготовку спеціалістів, спроможних забезпечити належний гуманітарний потенціал України. Саме тому гостро постає проблема вдосконалення красномовства студентської молоді як підґрунтя високого професіоналізму. Педагогічна риторика є наукою про педагогічно доцільне, оптимальне й впливове висловлювання. Вона є мистецтвом у сфері педагогічного спілкування. Риторика, як зазначає професор, славетний український ритор Г.М. Сагач, розвиває систему духовно-моральних цінностей.

Духовність людини плекається на основі духовно-морального виховання, що є безперервною працею над формуванням душі й тіла людини для досягнення нею повної злуки з Богом. Мета духовно-морального виховання полягає у виявленні, формуванні та розвитку природних та надприродних задатків душі й тіла, до осягнення єдності життя людини з Божими законами.

Завдання педагогів-риторів – допомогти молоді бачити сьогодення через призму вічних, нетлінних християнських цінностей, показувати не повчаючи чи проповідуючи, звертати увагу не осуджуючи, спонукати до думання без агресивності. Цього дуже потребує наше обездуховлене, знеохочене, позбавлене довір'я суспільство. На наше глибоке переконання, реальне утвердження християнських і загальнолюдських ідеалів та цінностей – необхідна передумова подолання нинішніх соціально-економічних труднощів, запорука зміцнення духовного і морального здоров'я нації. Все це має безкомпромісно виконувати зі свідомості студентів бур'ян аморальності, безкультур'я, бездуховності, зміцнювати в них почуття патріотизму, підносити їх громадянську активність, яка повинна втілюватися у конкретних справах і вчинках на благо України, народу, своїх ближніх, допомогти до кінця зрозуміти своє покликання і призначення. Основоположні вартості – християнська віра, справедливість, милосердя, гідність людини як особистості, мають стати аксіоматичними, витіснивши надмірний прагматизм, що зводить життєвий сенс до примітивізму, звужує параметри духу. Повітрям і хлібом людини має стати духовність та національне самоусвідомлення.

На жаль, на 31 році незалежності України, коли наша держава звільнилась від облудливої марксистсько-ленінської атеїстичної пропаганди, подекуди і досі проявляється нерозуміння релігії як зв'язку людини з Богом, натомість поширюється секуляризм. Найбільшим злом для освіти в Україні стало явище моральної деградації. Дивно, але за останніх п'ять років з освітніх програм університетів поступово зникло релігієзнавство, етика, закриваються кафедри релігієзнавства. І це в час, коли часто говорять про духовне відродження нації. Ось чому професорсько-викладацький персонал ЗВО, повинен мати за священний обов'язок бути прикладом релігійної і національної зрілості для студентів, досконалого зберігання найвищої Божої Конституції – Декалогу (Десяти Божих заповідей). Нерелігійний і недуховний та ненародолубний педагог – це руйнівник моралі, народу та держави.

За твердженням академіка П. Сауха в сучасній освіті є чотири головні причини поширення бездуховності, серед яких: комерціалізація й масовізація освіти; перехід до ліберальної моделі освіти, яка формує людину, що характеризується небезпечною самовпевненістю, безвідповідальністю і неконтрольованим активізмом; масштабна деформація ціннісно-сислової орієнтації молодого покоління, де смисложиттєвими орієнтирами стали влада, матеріальне благополуччя і гроші, успіх за будь-яку ціну; катастрофічна розбалансованість навчально-виховного процесу на усіх рівнях освіти [6, с. 6].

Особливою прикметою християнської педагогіки є тісний зв'язок духовного та морального виховання. Духовність – це “вертикальний” вимір людського буття, а моральність – “горизонтальний”. У християнській педагогіці процес духовно-морального вдосконалення єдиний і нероздільний. Чим ближче людина до Бога, тим вища її моральність, і, навпаки, чим вища моральність людини, тим більше її благоволить Бог. Двоєдність духовності й моральності найкраще відображається у двох головних заповідях любові: “Люби Господа, Бога твого, всім твоїм серцем, усією твоєю душею і всією думкою твоєю: це найбільша й найперша заповідь. А друга подібна до неї: Люби ближнього твого, як себе самого. На ці дві заповіді ввесь закон і пророки спираються” (Мт. 22. 37-39).

Духовно-моральне виховання допомагає нашій молоді усвідомити свою гідність та цінність як особи, створеної на образ і подобу Божу та необхідність переходу від *homo sapiens* до *homo spiritus*.

Духовно-моральне виховання розділяє духовне життя людини на три складові частини: мислення, чуттєвість і воля. Людина, як і весь світ, походить від Бога. Вона залежна від Бога і має суттєво важливі відносини з Ним. Людина складається з душі і тіла, із матерії та духу, із дочасного й вічного. Вона пізнає правду про себе, про світ і про Бога. Лише тоді, коли вона намагається зрозуміти, ким є, що становить її велич, а також велич інших людей і велич Творця, який усе створив на добро людини, то усвідомить себе як особу. Християнський принцип духовно-морального виховання звучить так: “Шукайте найперше Царства Божого, а все решту вам додасться” (Мт. 6.33). Людина – це єство, в якому збігаються всі світи: світ природи, інших людей, власної свідомості та особистості, в якому вона може знайти Бога. Людина – єство матеріально-світове і повинна шанувати навколишній світ та землю. Вона є єством суттєво-суспільним, тож повинна себе віддавати іншим. Людина – єство самосвідомості, тому повинна себе знайти й утвердити, та, врешті, відкритим єством, тому здатна вийти зі свого центру, з'єднатися з “іншим”, тобто бути готовою до самотрансценденції [3, с. 17].

Людина, із точки зору християнської педагогіки, є особою, тобто єдністю душі і тіла, яка має власний розум, волю, почуття. Головний дар ми маємо від Бога – це наше життя, віра, покликання. Христос, знаючи ціну життя, каже: “Яка користь людині, як цілий світ здобуде, а занапасть власну душу” (Мт. 16.26). Людина отримала від Бога життя, як дар, якого не заслужила, а тому повинна своє життя оберігати і підтримувати.

Духовно-моральне виховання використовує засоби превентивної (запобіжної) системи, розробленої відомим педагогом, ритором і святим Іваном Боско (1815-1888). Основу превентивної системи виховання складають релігія, розум і наука, а будується вона на доброті, довір'ї та любові до вихованців. Засобами християнської виховної системи І. Боско є: християнська релігія, що включає в себе практикування Заповідей Божих, які регулюють відносини людини з Богом і ближніми та наголошують на пошані власного й чужого життя, чистоти, майна, честі, слави і почуттів; виховна атмосфера доброзичливості та родинної безпосередності; індивідуальний підхід через пізнання людини і спеціалізацію виховання; організація дозвілля і праці та безперервна зайнятість; моральні покарання і нагороди, що виключають строгі карі.

Виховувати і навчати студентську молодь засобами педагогічної риторики – це передавати цінності. Цінність – знання, яке здобуваємо за ціле життя і яке допомагає робити правильні рішення. Цінності поділяються на: абсолютні (доброта, любов, правда, справедливість, гідність, свобода, чесність); національні (патріотизм, національна гідність, державотворчі прагнення, історична пам'ять, змагання до єдності); громадянські (права і свободи, обов'язки, соціальна гармонія, повага закону); сімейно-родинні (подружня вірність, турбота про дітей, стосунки у сім'ї, пам'ять предків); особисті (риси характеру, поведінка, стиль приватного життя). Людська особа може бути носієм наступних цінностей: духовних (Бог, істина, правда), релігійних (святість, особиста віра, прагнення до досконалості), інтелектуальних (проникливість, розсудливість, інтуїція), моральних (смирнення, чистота, щедрість, милосердя, лагідність), естетичних (краса, чарівність, дотепність, художній смак), вітальних (статевість, жвавість, енергійність) та інших цінностей. Людина покликана у житті

бути носієм таких цінностей, а не мати різноманітні матеріальні, інтелектуальні цінності [4, с. 67].

Засобами духовно-морального виховання формуються моральні чесноти (мудрість, мужність, справедливість, стриманість) та богословські чесноти (віра, надія, любов). Найбільшою чеснотою є любов: “Любов – довготерпелива, любов – лагідна, вона не заздрить, любов не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла; не тішиться, коли хтось чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить. Любов ніколи не переминає.” (1 Кор. 13.4-8). Християнська педагогіка застерігає людину від гріхів як свідомих і добровільних злих вчинків, закликає дотримуватися універсального морального закону людства – Десяти Заповідей Божих. Духовно-моральне виховання формує людину у свободі (“Все мені можна”, та я не дам нічому заволодіти надо мною” (1 Кор. 6.12) та відповідальності. Воно сприяє утвердженню в житті людини чуйної совісті, яка закликає чинити добро, остерігатися зла.

У духовно-моральному вихованні молоді найважливішими завданнями є: формування розуму; творення на основі розуму й віри власних ідеалів та чеснот; осягнення стану, коли в розумі людини пануватиме віра і вона керуватиметься чеснотою мудрості, що наставляє розум розважно шукати правду; у волі – любов, що керуватиметься чеснотою справедливості, що наставляє волю бажати знайдену розумом правду; у почуттях – надію, які керуватимуться чеснотами мужності і здержливості, які керують почуттями у небажаній ситуації, стримують нахили злих почуттів; утвердженням стану, за якого розум, віра та совість управлятимуть всіма порухами волі. Духовно-моральне виховання базується на житті людини: у вірі, яка все прощає і зносить; у надії, яка ніколи не розчаровує, та в любові, яка взамін нічого не вимагає [3, с. 18].

Ключовим принципом духовно-морального виховання є христоцентризм, бо все навчання і виховання здійснюється у Христі, який істинним ідеалом для наслідування, у якого ніколи не було дисгармонії між словами і ділами. В Ньому є доброта без слабостей, повага без засліплення, постійність без упертості, покора без приниження, наполегливість без малодушності. Він мав рідкісний авторитет і повагу, а Його стриманість завжди поєднувалась з великою доступністю і приязню. Христос – найкращий вчитель людства, автор і засновник християнської риторики. Він є правдивим взірцем Вчителя-ритора. В золоту скарбницю педагогічної риторики можна занести Нагірну проповідь Ісуса Христа (Мт. 5-7).

Гідність людини, яка формується внаслідок духовно-морального виховання, – це розуміння того, що вона створена на образ і подобу Божу, здатна пізнавати, любити Свого Творця, служити Йому через пізнання інших людей, любов до них і служіння їм. Підставою гідності людини є відкритість до спілкування з Богом і своїми ближніми та готовність до самотрансценденції. Оскільки людська особа здатна панувати над собою, самотійно ініціювати та здійснювати свої вчинки, то це є основою як її гідності, так і відповідальності.

Духовно-моральні аспекти педагогічної риторики в сучасній вищій школі у великій мірі залежить від впровадження циклу філософсько-богословських дисциплін, а саме християнської філософії, християнської педагогіки, християнської етики, християнської психології, які допоможуть переосмислити духовні проблеми людини, дадуть знання (альтернативні до атеїстично-матеріалістичних) про внутрішній світ людини, її природу, морально-етичний розвиток, процеси пізнання навколишнього світу, мету, сенс і цінність життя людини. Необхідно терміново переглянути атеїстично-матеріалістичне світобачення змісту всіх навчальних предметів.

Для сприяння духовно-морального розвитку студентів у сучасній вищій школі з допомогою педагогічної риторики необхідно:

– організувати навчально-виховний процес, сприятливий для формування морально-етичної та естетичної культури студентів, поваги до традицій рідного краю та духовних цінностей, реалізації їхніх творчих можливостей і талантів, духовних, інтелектуальних та мистецьких потреб;

- забезпечити викладання світоглядних дисциплін (християнська етика, філософія, релігієзнавство та ін.), спрямованих на формування у молоді почуття мети, сенсу, вартості життя, почуття людської гідності;
- створити сприятливе освітнє середовище, в якому об'єднується духовна, освітня, оздоровча, виховна, культурологічна, наукова, мистецька та соціальна сфери розвитку і діяльності особистості.

Виховання духовно-моральної особистості включає в себе здатність пізнавати правду, добро, красу, справедливість, а також готовність і вміння ці вартості у житті захищати.

Для цього засобами педагогічної риторики потрібно розвивати силу розуму, почуттів і волі студентської молоді через:

- виховання моральних почуттів на засадах любові (до Бога, людей, життя, Батьківщини, природи, праці) через залучення студентів до системи християнських, національних та загальнолюдських цінностей;

- розумове виховання (розвиток пам'яті, мислення, мовлення, уваги, інтелекту, отримання моральних знань);

- виховання волі (гігієна, дотримання режиму дня, організація праці, фізичне виховання, відмова від лінощів, поганих звичок, праця, спорт, активізація моральних вчинків).

Сьогоднішній стан суспільства вимагає мобілізації всіх зусиль, спрямованих на виховання і розвиток студентської молоді, плекання виховного ідеалу людини, здатної створити соціально здорове суспільство. Необхідно формувати та розвивати суспільну активність та відповідальність (через участь у молодіжних громадських та релігійних організаціях, спільнотах та рухах тощо).

Велике значення необхідно приділяти вихованню культури поведінки студентів, яка є виявом моральної зрілості особистості, характеризує її морально-етичну суть. Провідним завданням сучасної вищої школи є розвиток особистості, зокрема й духовно і морально багатой та національно свідомої. Вагому роль у цьому відіграє виховна робота із студентами, організована за допомогою таких форм: дискусії, диспути, дебати, науково-практичні конференції, проектна діяльність тощо.

Спільними для риторики й християнської етики є моральні закони. Риторика завжди стояла і стоїть на сторожі добра. Моральне обличчя оратора чи ритора забезпечує успіх або неуспіх. Класична риторика завжди ґрунтувалась на постулатах Істини, Добра і Краси. Справжній оратор мусить пам'ятати, що значно легше впливати на тих слухачів, які йому довіряють, а також, що втрачену довіру аудиторії повернути надзвичайно важко. Педагогічна риторика уможливорює виховання морально-духовних цінностей.

Проблема формування духовно-моральних цінностей студентської молоді в державі в час її інтеграції до загальноєвропейського співтовариства є актуальною. На сучасну молодь дедалі більш очевидним є вплив молодіжної субкультури, відірваної від загальнолюдських духовно-моральних цінностей, багатовікової спадщини українського народу. Саме це спонукає сучасних педагогів формувати в молоді духовно-моральні цінності у процесі становлення кожного з них як особистості. Педагогічна наука розглядає проблему духовно-морального становлення студентської молоді як одну з провідних, адже те, як людина визначає цінності, усвідомлює свою сутність, істотно впливає на всю її життєдіяльність.

Вважається, що формування молоді здійснюється на досвіді народу, спирається на різні форми культури, на досягненнях наук тощо. Проте в усіх цих чинниках завжди визначальне місце займають втілені в них цінності. Саме вони через культуру, через традиції, філософію, релігію тощо вказують на вектор виховних зусиль, формують виховний ідеал, дають відповіді на фундаментальні запитання: на що орієнтується молодь – на добро чи на зло? – на віру в духовні чи в матеріальні блага? – на культ сили чи на культ духу?

Очевидно, що між системою цінностей, стратегією та методами виховання і розвитку існує взаємна залежність. Цінності визначають зміст виховання, а стратегія і методи ставлять собі за мету прищепити молоді віру у прийнятті цінності. Яку систему суспільство вибирає, таким мусить бути і характер виховання та розвитку. В дійсності, виховання – це не що інше, як приєднання до ієрархії цінностей, добровільно обраної, засвоєної і реалізованої шляхом

відповідної діяльності. У цьому сенсі обов'язок педагога риторика – наблизити цінності до молоді, подавши їх у прийнятній для неї формі, розвивати їх у її свідомості і сприяти їх інтеріоризації з таким розрахунком, щоб вони ставали її діючим світоглядом.

Цінності мають ідеальну природу, тобто можемо стверджувати, що вони є певною ієрархічною системою ідеалів, фундаментальних понять і цілей, якими живе суспільство і в здійсненні яких вбачає сенс свого існування. Зрештою, цінності можуть трактуватися як в контексті життя всього суспільства, так і крізь призму життя окремої людини.

Кожен народ протягом своєї історії виробляє свою систему цінностей, що віддзеркалює його характер, соціально-економічний стан, політичний устрій тощо. Радикальні зміни в житті народу завжди супроводжуються переоцінкою цінностей, що веде до зміни світогляду.

Ідеальна природа цінностей зумовлює те, що вони є найперше предметом визнання і віри. І це, очевидно, – одна з їхніх головних прикмет: цінності стосуються також тих найпотаємніших глибин людської душі, які не можна досягнути раціоналістичним мисленням. У певному сенсі вони репрезентують і стан духовності людини та суспільства, а відтак носять і містичний (іраціональний) характер. Людина багато що сприймає на віру, на багато що просто сподівається, багато що любить – і все це далеко не завжди обґрунтовано.

Цінності опредмечуються у формі якостей людської душі, що презентується назовні певними вчинками, всією поведінкою людини. Власне, тоді ми говоримо про виховання прикладом і на прикладі. В широкому сенсі сюди віднесемо і міжнародні та соціальні стосунки окремих людей, їх груп та народів. Люди, громадські об'єднання і партії, держави тощо – завжди демонструють свою прихильність до тих чи інших цінностей, відстоюють їх і прагнуть їх поширення.

Цінності втілюються в різних формах культури. Як кодекси, так і моральні вчинки людей і, особливо, різні форми культури, власне, й стають самодостатніми чинниками виховання саме тому, що несуть в собі вартості.

Мораль – це якість дій у суспільній діяльності та якість результатів цієї діяльності. Тобто мораль знаходиться в тісному зв'язку з відповідальністю, а саме з усвідомленням та прийняттям відповідальності за свої дії, участь у певних заходах, особливо якщо вони впливають на інших людей. Для набуття моральних концепцій студентами, що матимуть реальний вплив на їх дії, потрібно орієнтуватися на зміни у наративах ідентичності, тобто повинні бути здійснені зміни в оцінках та впливах, пов'язаних зі світом і самим собою. Значною проблемою в нашому нинішньому суспільстві і відповідно для освіти може бути відсутність емпатії, без якої не існує моралі. Нездатність або небажання жити морально (або навіть дотримуватися суспільних правил), що підкреслюють та засуджують багато політиків і педагогів, може впливати не з нездатності надати молоді (знання) належних цінностей, а з їх нездатності ідентифікувати себе та відчувати емпатію до існуючих соціальних механізмів або людей, які живуть поряд з ними. Мораль можлива лише на основі розуміння фундаментальної складності й неоднозначності людського існування. Мораль ніколи не є автоматизмом. Питання полягає в тому, чи здатний суб'єкт і чи бажає він брати відповідальність за свої рішення, і ця готовність є результатом процесу моральної рефлексії, якому можна і потрібно навчитися.

Духовний розвиток особистості, що іде разом з моральним. Його можна поділити на дві частини: національна духовність та релігійна духовність. Основна мета національного духовного розвитку – це самоусвідомлення студентами приналежності до певної культури, національності, повага культурних та національних цінностей своєї країни. Завданням викладача як оратора є окреслення та возвеличення культурного спадку, пропагування національних ідей, утвердження власної держави як важливої геополітичної сутності та стимулювання на зміцнення її політичної, економічної, інформаційної, соціальної, правової та інших сфер, що спрямовані на процвітання та закріплення незалежності країни тощо. З огляду на те, що у цей час в Україні триває національно-визвольна війна, постала нагальна потреба у заклику студентської молоді до активної участі у різних видах діяльності, зокрема у наукових конференціях, освітніх та культурних заходах, що зорієнтовані на ознайомлення з українською культурою та наукою, з метою формування національної самосвідомості.

З іншого боку педагогу необхідно поширювати серед студентів релігійно-філософські

ідеї. Як було зазначено раніше, риторика ґрунтується на ідеях істини, добра та краси. Таким чином викладач повинен спрямовувати студентів на істинний шлях – ведення чесного та правдивого способу життя. Істина – предмет вивчення богослов'я, а отже безпосередньо пов'язана із релігією, тому можемо стверджувати, що педагог постає перед аудиторією у ролі проповідника, церковного оратора.

Також важливо зазначити, що основна моральна цінність – добро – це ключова складова будь-якого навчання. Співвідношення в людині добра і зла утворює особливу сферу – сферу цінностей. Саме наявність цінностей утворюють світ людини, організують світ людських відносин. Отже, світ людини – це світ цінностей. Духовне значення слова добро розуміється як чесне, справедливе та корисне, тобто таке, що відповідає обов'язку людини. Таке розуміння підкреслює, що добро є цінним само по собі і не служить засобом заради іншої цілі. Отже, в даному випадку добро є моральне та ціннісне поняття. Воно виражає позитивне значення явищ або подій в їх відношенні до вищої цінності – до ідеалу. Яскравим прикладом популяризації добра серед молоді є залучення студентів до волонтерської діяльності. Мабуть, кожен зараз долучається до волонтерства, зокрема викладачі є як активними учасниками, так і координаторами волонтерського процесу. Безкорислива, благодійна допомога іншим втілює у життя основний морально-ціннісний постулат – добро.

Окрім, усього вище зазначеного викладач є ритором, що возвеличує усе прекрасне, добре та закликає до творення довершеного та досконалого. Краса відповідає гармонійній вільній грі здібностей розуму щоразу, коли вона стикається з об'єктом, який він сприймає у своїй формальній довершеності. Задоволення є настільки основним для нашого спілкування зі світом, що навіть найпоширеніший досвід не був би можливим без нього. У такий спосіб педагог прищеплює студентам духовно-моральні цінності, що забезпечують розширення свідомості та допомагають студентам достойно себе репрезентувати та брати активну участь й у світському житті.

Висновки. Отже, основним етапом розвитку духовно-моральних цінностей студентської молоді є створення духовно-морального дискурсу. Педагог у цьому дискурсі – це інформатор, оратор, ритор, що, окрім ключових знань та компетентностей у певній сфері, доносить й духовні та моральні цінності, культурні та історичні засади. Сподіваємося, що духовно-моральне виховання допоможе нашій молоді дотримуватися морально доброї поведінки в щоденному житті та бути вірною Богові, Україні, народові.

Література:

1. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посіб. для студ. ВНЗ / О.І. Вишневецький. – Дрогобич, 2006. – 167 с.
2. Дзерович Ю. Педагогіка / Ю. Дзерович. – Львів: ЛБА, 1937. – 240 с.
3. Огірко О. Християнська педагогіка : навч. посіб. / О. Огірко. – Львів: ЛІ МАУП, 2003. – 111 с.
4. Огірко О.В. Християнська етика : навч. посіб. / О.В. Огірко. – Острого: НУ “Острозька академія”, Суми: В-во «Ярославна», 2012. – 324 с.
5. Сагач Г.М. Риторика / Г.М. Сагач. К.: Вид. дім Ін Юре, 2000. – 568 с.
6. Саух П. Пандемія бездуховності і завдання освіти з її подолання / П. Саух // Освіта і суспільство. – 2020. – № 6. – С. 6.
7. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / перекл. о. Івана Хоменка. – Львів: «Місіонер». УБТ, «Свічадо». – 2007.
8. Стефанюк С.К., Голянчук Р.М. Християнська педагогіка: плекання кращих людських чеснот. Вип. 2. За заг. ред. С.К. Стефанюк. Х.: Кроссроуд, 2010. – 68 с.
9. Християнська етика і педагогіка: статті та уроки / За ред. Жуковського В.М. – Острого, НУ “Острозька академія”, 2001.
10. Християнська педагогіка: навч. посіб. / О. Кислашко, І. Сіданіч. – К. : Духовна вісь, 2015. – 510 с.

ТЕМА 2

Мистецтво підготовки і виголошення переконувальної промови

Лекція доцента Огірка Олега з педагогічної риторики в YouTube. URL : https://www.youtube.com/watch?v=0NIR8usfWEM&ab_channel=OlehOhirko

Завдання для опрацювання

1. Ознайомтеся зі змістом лекції.
2. Поясніть роль та значення ораторського мистецтва.
3. Які є види красномовства?
4. Які є типи промов? Яка методика та етапи підготовки промови?
5. Які психологічні докази оратором своєї правоти?
6. Як формувати свій імідж та стиль?

ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО. ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПРОМОВИ

Саме від уміння говорити нерідко залежить успіх, авторитет, кар'єра. Для того, щоб навчитися добре, змістовно говорити, необхідно збагачувати свої знання й досвід, удосконалювати освіту, всебічно розвивати свою особистість.

Роль та значення "Ораторського мистецтва".

Усе що постає у людській свідомості, набуває форми слова. Система знаків, яку іменовано мовою, фіксує знання про світ, що оточує людину, є важливим чинником її самоусвідомлення, дає їй змогу виразити своє ставлення до навколишньої дійсності. Мова виражає думки і почуття людей, вона є основним засобом їх спілкування.

Отже, одна з головних функцій мови – комунікативна, тобто функція спілкування. Виступаючи публічно, людина виражає, утверджує себе, одночасно впливаючи на інших. Красномовство – сила, з допомогою якої вдається впливати на світ, змінювати його, реалізуючи власну волю. Той, хто добре володіє словом, здатен навіть своїх супротивників перетворити на друзів. Про величезну і часом небезпечну силу слова свідчить народна приказка: "Шабля ранить тіло, а слово – душу". "Якби ти знав, як багато важить слово, / Одно сердечне, теплеє слівце! / Глибокі рани серця як чудово / Вигоює – якби ти знав оце!" (Іван Франко). Бувало, що не лише окремі особи, а й цілі народи перебували під впливом обдарованих красномовців, які мали владу над свідомістю інших. Давня цікавість людей до можливостей слова спричинилася до виникнення спеціальної науки про красномовство. Але той, хто самовпевнено береться впливати на людей словом, не розрахувавши своїх можливостей, не може сподіватися на успіх. Отож, необхідно з'ясувати, що таке риторика і як вона допомагає людині в житті.

Термін "риторика" походить від грецького слова, що в перекладі означає "наука про ораторське мистецтво, красномовство". Латиною поняття "красномовство" як "мистецтво говорити" позначається словом "елоквенція". Наука про красномовство виникла як спроба осмислити закономірності гарного прозорого мовлення, що в античному суспільстві цінувалося значно менше, ніж художнє, поетичне слово. І все ж поруч з поетами, які говорили про речі високі, використовуючи віршову форму, поставали оратори зі словом на політичні теми, промовами в судах тощо. Доброму промовцеві здебільшого вдавалося переконати аудиторію, виграти справу. У зв'язку з цим постала потреба вивчати закони ораторства, яке вже в античності стало справжнім мистецтвом, особливо на юридичному відділенні, де навчаються майбутні знавці риторики. Знання дисципліни є невід'ємною частиною в подальшій роботі юриста.

Отже, риторика – це наука про способи переконання, ефективні форми впливу (переважно мовного) на аудиторію з урахуванням її особливостей.

Без риторики не може обійтися ні проповідник, ні викладач, ні державний діяч, ні юрист, ні бізнесмен. Чим розвиненіше суспільство, тим більше в ньому цінується вміння володіти словом. Неперевершений взірець володіння словом дав людству ГНІХ, про що

можемо довідатися з Євангелії від Матея 5 розділ та від Луки 6 розділ у Нагірній Проповіді Христа: "Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне. Блаженні тихі, бо вони успадкують землю. Блаженні засмучені, бо будуть утішені. Блаженні голодні та спрагли справедливости, бо вони наситяться".

Недарма у народі здавна живе вислів "золоте слово" (Іван Золотоустий). Отож, мав рацію старогрецький філософ Аристотель, коли говорив, що дар мовлення має характер загальності й виявляється у найрізноманітніших обставинах.

Інтерес до риторики в різні часи був різним. В останні два століття він знизився, що дало підставу одному французькому науковому журналу в 1836 році зазначити: "Якби риторика за традицією не продовжували вивчати в навчальних закладах, вона б давно вмерла". Бо, наприклад, увага філологів була зосереджена переважно на художніх творах, на поетиці, а не на риторичі. Водночас поетика й риторика мають немало спільного (особливо коли йдеться про використання риторичними поетичними прийомами).

Але якщо в поезії двозначність та мінливість змісту слова відіграє неабияку роль, то в повсякденному житті людина з "роздвоєним язиком" викликає недовіру. Від оратора чекають, що він назве чорне – чорним, а біле – білим.

Таким чином, слово художнє і слово повсякденне не тотожні. Якщо в поетичному слові важлива полісемія (багатозначність), то в повсякденному житті – точність вислову. Тому теорію художньої мови вивчає поетика, а закони елоквенції (красномовства) – риторика. Художнє слово створює побудований на емоційному переживанні образ дійсності. Слово риторичне, не уникаючи часом образу, ґрунтується здебільшого на точному, конкретному значенні.

Риторика не є замкненим у собі знанням. Це не тільки академічна дисципліна, предметом вивчення якої є теоретичні питання ораторства. Це й прикладна дисципліна, що має на меті виховання вмілого промовця, який би володів прийомами ораторського мистецтва. Тому риторика тісно пов'язана з практикою повсякденного красномовства. Водночас вона взаємодіє з іншими науками. Мовознавство, наприклад, озброює її знання законів, за якими формується й розвивається людське мовлення. Літературознавство відкриває ораторові закони творення художнього образу словесними засобами. Філософія вводить у світ інтелектуально-духовного пошуку людства, а окремі філософські дисципліни знайомлять з цінностями моралі (етика), принципами розуміння і творення прекрасного (естетика), законами мислення (логіка). Психолінгвістика допомагає зрозуміти, наскільки вибір слова зумовлений емоційно-вольовим станом людини, які саме лексичні засоби варто використовувати в певних психологічних ситуаціях. Психологія дає ораторові змогу контролювати власний душевний стан та настрої аудиторії; зокрема, психологія пізнання відкриває можливості осягнення світу через слово. Фізіологія дає відомості про мовний апарат, його можливості та принципи творення голосу. Очевидно, що й такі дисципліни, як методика виразного читання, основи режисури й акторської майстерності, допомагають ораторові оволодіти голосом і поставою, жестикуляцією й мімікою, без чого немислима ораторська діяльність.

Усе це означає, що оратор може розвинути свої природні здібності, а також те, що існує сума знань, яку необхідно засвоїти, аби стати добрим промовцем. При цьому слід враховувати чимало чинників.

Оратор повинен зважати на те, чого від нього очікує конкретна аудиторія, а не просто виходити на кафедру, аби "самовиразитися". Він мусить думати не лише про те, як він сприймається, чи матиме успіх; важливіше те, що відбувається у свідомості слухача, а не на кафедрі. Мета промови – досягти бажаної реакції аудиторії. Оратор не повинен відчувати себе "зверхньою істотою". Він мусить мати слухача "у власній голові", бути співбесідником, а не "бити аудиторію" високими словами. Тому промова в основному повинна бути подібною до звичайної бесіди.

Маючи на меті переконання людей, оратор повинен добре готуватися до майбутнього виступу. Не кожен володіє даром імпровізації, виступу без підготовки. Та й дар цей розвивається і шліфується завдяки ретельній системній праці над собою.

Щоб оволодіти чиеюсь свідомістю, потрібно спочатку опанувати себе, навчитися керувати своїми думками та почуттями.

Оратор мусить дисциплінувати думку (логіка), емоцію (не варто "плакати" чи "реготати"), жест (погано, якщо промовець незграбними рухами надує працюючий млин або ж, навпаки, подібний до нерухомого стовпа).

Оратор повинен чітко визначити тему свого виступу і не відхилятися від неї. Водночас вузький знавець свого предмета, "професіонал" швидко надокучить аудиторії. Отож, треба ґрунтовно знати фахову літературу. Але загальна ерудиція, знання філософії, художньої літератури, обізнаність в різних галузях науки ніяк не завадять.

Види красномовства та сфери його застосування

Розрізняють п'ять основних видів красномовства: академічне, політичне, юридичне (судове), церковне та суспільно-побутове. Відомі спроби виділити до десяти його видів: соціально-політичне, академічне, судове, соціально-побутове, дипломатичне, військове, лекційне, торговельне, церковно-богословське, дискусійне, але за такої класифікації деякі позиції дублюють одна одну. П.Сопер вважає, що існує лише два види красномовства – інформаційне та агітаційне, але очевидно, що такою класифікацією обмежитися не можна.

Промови. Типи промов, їх характеристика

Ми помічали, що слово "промова" часто має різні значення. Ось на трибуні виголошується щось урочисто-пишномовне з гарно оформленої адресної папки. Ось робиться доповідь на науковій конференції, суха й точна за стилем; вона читається з рукопису, бо тут нічого не можна пропустити. А ось вуличний мітинг чи політичний клуб: слово рветься з грудей, і важко уявити, що хтось може читати з папірця.

Таким чином, існують різні типи промов за своєю внутрішньою структурою та зовнішньою формою. Отож, варто знати, що є різні за своїм знаковим оформленням промови. А саме, промови, які читають з конспекту. У певних випадках "по написаному" говорити просто необхідно, й не завжди тому, що промовець сам не може сказати кілька живих та яскравих слів. Просто ситуація вимагає дуже точного слововживання. Наприклад, політичні діячі рідко виголошують свої промови експромтом: за надто важливе те, про що вони говорять, і найдрібніша неточність може призвести до прикрих непорозумінь, навіть дипломатичних конфліктів. Офіційна політична промова, таким чином, є першим прикладом читаної за рукописом промови.

Власне кажучи, будь-який офіційний документ мусить бути прочитаний "по писаному", наприклад, заповіт, що його читає нотаріус.

Наступним видом промови, яка читається, може бути наукова доповідь на конференції чи хоча б студентський реферат. Ми вже неодноразово зустрічалися з тим, що велику кількість дат, імен і тому подібних речей запам'ятати інколи неможливо, а інколи й не треба. Науковий текст, викладений на папері, дає змогу логічно скомпонувати матеріал, чітко викласти висновки. Важлива й та обставина, що обсяг тексту тут легше співвіднести з часом, який відведено на його виголошення. У цьому випадку конспект є необхідним.

Іноді доводиться виступати по телебаченню чи радіо, й знову-таки ніхто б не хотів чути розгублене белькотіння, тим паче, що в таких випадках йдеться, звичайно, про речі суспільно важливі. Тому виступи по засобах масової комунікації також найчастіше готують заздалегідь.

В усіх наведених випадках можна порадити оратору, щоб він мав перед собою не поспіхом написаний і креслений-перекреслений текст. Рукопис бажано мати в надрукованому вигляді, щоб легко й впевнено читати текст. Промови, які готують заздалегідь, але не вчать напам'ять. Виступи тривалістю 1-2 години напам'ять не вивчити. За таких обставин викладачі, наприклад, ґрунтовно готуються до лекцій, опановують значний науково-інформаційний матеріал, але, як правило, не "засушують" його, читаючи з конспекту. Запам'ятавши певний обсяг матеріалу, вони викладають його перед аудиторією "з пам'яті", часом імпровізуючи, що справляє враження плину живої думки та значної ерудиції оратора.

На цьому ж принципі будується й політичне красномовство. Промови, які готують заздалегідь і вчать напам'ять. Бувають випадки, коли з тих чи інших міркувань читати

промову недоцільно. Але водночас потрібно точно зберегти її зміст, нічим не знехтувавши. Наприклад, під час вшанування ювіляра, який чекає сердечного, живого слова й не сумнівається, що промовець добре знає особу, якій присвячує свій виступ. Оскільки подібні промови не бувають, як правило, надто довгими, варто спочатку написати текст (розміром приблизно на одну сторінку), а потім вивчити його напам'ять. Справа того варта: досконале володіння текстом дасть змогу зосередитись на власне ораторських прийомах.

Імпровізовані промови (експромти). Такі промови виникають спонтанно, самі по собі, за різних обставин. Уявіть себе, наприклад, учасником якоїсь дискусії. Припустимо, хтось ганить ваші ідеали, і мовчання ваше сприймається як розгубленість.

Наш час – епоха різноманітних зборів, засідань, комісій. Тут теж дотепне й вдало сказане слово може зіграти значну роль у розв'язанні певної справи.

Кожен тип промов має свої переваги і свої недоліки. Читання писаного справляє враження неспіливості або скутості; імпровізація може схилити людей до думки, що промовець занадто легко маніпулює словами, отже – викликати певну недовіру до них; проголошення завченого тексту інколи теж справляє ефект, протилежний очікуваному. Промовець завжди повинен бути готовий перейти з одного типу промови на інший. Якщо не зважати на те, що атмосфера в аудиторії змінилася і відповідно слід змінити тип виступу порівняно з тим, на який налаштував себе промовець, – годі й сподіватися на успіх. Найчастіше успіху досягають промовці, які оптимально поєднують елементи різних типів промов, залежно від того, яку мету вони ставлять і перед якою аудиторією виступають.

Методика й етапи підготовки промови

Оратор, виступаючи перед аудиторією, завжди мусить проголошувати щось вагоме й, по можливості, нове. Виступ повинен бути актуальним, змістовним. Лише за таких умов оратора слухатимуть.

Потрібно, щоб він ґрунтовно володів питаннями, про які наважується говорити. Поверховість та малоерудованість одразу ж помітні, й довіри в аудиторії такий оратор не викликає.

Промова, як правило, потребує попередньої підготовки, й чим ґрунтовніша підготовка, тим солідніше, вагомніше виглядатиме виклад, а отже – і переконливіше. А всяка освіченість має таку загадкову властивість: чим більше людина знає чужих думок, тим самостійнішим стає її власне мислення, тим оригінальніша вона у поглядах, а значить – цікавіша для інших. Не треба боятися того, що тема маловивчена, що з даного питання "мало літератури". Якщо й справді так, це означає, що промовець вільний від чужих думок і має право викладати власні міркування.

Споконвіку серйозними недоліками промови вважалися шаблонність, переказ чужих думок без власної оцінки. Це вимагає від оратора певної відваги, сміливості у викладі власної позиції. Але одна лише "власна" позиція може інколи засвідчити хіба що малокомпетентність промовця. Отож, "знання-сила"!

Усі ці риси ріднять промову з науковим дослідженням, яке обов'язково базується на ґрунтовному вивченні питання. Як усяка розумова робота, підготовка промови – процес творчий, й кожен використовує власну методику. Хоча інколи можна почути твердження, що промовці самі дивуються, як у них складається той чи інший текст, особливо – імпровізування. Але більшість початківців нерідко розгублюються, коли їм доводиться вийти зі своїм словом на широку аудиторію. Запропонований до вивчення матеріал вони наївно переписують із якихось джерел. Та коли слухаєш отакий виступ, одразу ж впадають у вічі незграбність, некомпетентність, маловченість і, нарешті, цілковита відсутність впевненості в собі. Такий промовець викликає лише співчуття.

Наведемо певний "алгоритм" підготовки промови: етапи роботи над інформацією, які долає кожен, хто досліджує свій предмет.

Вибір теми

Тема часто визначається тим, яку психологічну реакцію оратор хоче викликати у своїх слухачів. Якщо він ставить за мету розважити їх – з багатогранного об'єкта обирається одна тема. Якщо ж переконати чи закликати до чогось – зовсім інша. При цьому варто

враховувати також свої можливості, оскільки можна взятися за велику й значну тему, але не впоратися з нею. Отож, доцільно обирати таку тему, яка до душі й під силу ораторові.

Обираючи тему, слід одразу ж з'ясувати для себе, якої конкретної мети ви прагнете. Адже тримати людей у напрузі можна й дві годі, та вони можуть розійтися, знизуючи плечима: а що, власне, оратор нам хотів сказати? Отож, треба мати настанову на загальну мету. Так, судовий оратор може й жартувати, й кепкувати, й розповідати про подробиці справи, "запалювати слухачів праведним гнівом" або зворушувати почуття глибокого зацікавлення й симпатії до жертви несправедливості. Але він мусить твердо знати, чого прагне.

Складання плану

Часто план сприймається як щось сухе і вторинне, що обмежує свободу думки. Плани бувають трьох видів: простий, складний та цитатний. Простий план є, по суті, рядом непоширених речень. Складний план – це своєрідне поширення простого плану шляхом розгалуження основних питань. Крім того, сюди звичайно вводять вступ та висновки (хоча й не обов'язково).

Цитатний план подібний, як правило, до простого, але замість непоширених речень тут вживаються цитати, які конденсують суть даного питання.

Процес збирання матеріалу

Матеріал для промови може конденсувати власний і чужий досвід. Матеріалом з власного життя можуть бути: власні думки, спостереження, емоції тощо. Матеріал, що містить чужий досвід, – це насамперед книги, журнали, газети (хоча можуть бути і випадки з життя знайомих, друзів і т.п.). *Запис промови*

Не обов'язково запис промови повинен здійснюватися саме у вигляді детального конспекту: він потрібний перш за все початківцю. Конспект має свої вади: він заважає творчій активності оратора. Для оратора, що вже має певний досвід, зручніше записати майбутню промову у вигляді розширеного плану чи тез – це будуть так звані "опорні" фрази, відштовхуючись від яких він може побудувати свою промову.

Текст, що виникає в результаті всієї цієї роботи, може знадобитися вам, і не один раз. Але оратор, який себе поважає, не читатиме навіть перед іншою аудиторією той самий текст: за час, що минув від одного виступу до другого, може поглибитися його погляд на життя, він пізнає щось нове, зміняться соціальні обставини, виявиться новий аспект теми. Отож, оновлення текстів – річ звичайна. Але добре, коли текст в основі своїй уже є.

Розмітка тексту знаками партитури

Навіть досвідчений оратор, не кажучи вже про початківця, стикається з потребою певної графічної підготовки написаного тексту: виділити найбільш важливі місця або такі, що залишають простір для неточного тлумачення тощо. Для цього використовуються знаки партитури, які допомагають зафіксувати наголошене слово, правильну інтонацію, паузи. Це необхідно насамперед для ораторів-початківців. Знаки партитури за місцем її розташування в тексті поділяються на три групи: рядкові, нарядкові, підрядкові.

Тренування

Тим, хто прагне стати оратором, необхідно потренуватися в проголошенні промови вдома – вголос чи "про себе". Це допоможе вам визначити час звучання промови, орієнтуючись приблизно на 100-120 слів на хвилину (саме такий темп найбільш сприятливий для аудиторії). Дуже зручними помічниками тут виступають відеомагнітофон, магнітофон чи дзеркало. За їх допомогою ви можете оцінити себе "збоку", розробити систему жестів, попрацювати над виразом обличчя тощо.

Структура ораторського твору

План, який створюється перед остаточним згрупуванням матеріалу та написанням тексту, мусить відобразити майбутню логіку побудови виступу. Пам'ятаємо також, що з античних часів виділяються три структурні моменти твору: вступ, основна частина та висновки. Основну увагу треба приділяти найбільшій за обсягом основній частині, власне викладу, що містить докази на користь позиції. Якщо вступ занадто великий, то промова нагадуватиме немовля, в якого велика голова й мале тільце. При розтягнутих висновках виступ буде подібний до жирафи з малесенькою головою, але занадто довгими ногами. Якщо

довго викладати висновки, аудиторія може образитися чи занудьгувати: адже переважна більшість людей вже все й так зрозуміла, тому "розжовувати" очевидне не треба: достатньо допомогти думці слухачів оформитися у слово, що й стане моментом переконання.

Вступ (Introductio)

Оратор, входячи до аудиторії, насамперед звертається до неї. Тут на допомогу йому приходять так звані етикетні формули: "пані та панове", "брати та сестри" тощо. Пам'ятайте, що момент початку промови є найвідповідальнішим: який тон ви задасте, так і прозвучить весь ваш виступ.

Основна частина (Narratio)

Перш за все дайте опис ситуації, змалювавши ті обставини, які будуть об'єктом уваги. Опис мусить плавно перейти в оповідь. Але опис – статичний, а оповідь – динамічна, рухлива.

Висновки (Conclusio)

Наприкінці промови можна узагальнити положення основної частини, підкреслити головну думку, окреслити тему наступного виступу, викликати аудиторію на суперечку, виголосити заклик тощо. Прийоми тут різноманітні, і залежать вони в першу чергу від виду промови й мети промовця.

Наведена тричастинна модель ораторського твору є найбільш поширеним, але не обов'язковим варіантом композиційної структури. Вже в давні часи оратори не завжди дотримувалися цієї жорсткої структури. Можна сміливо експериментувати, "гасувати" частини твору, почати промову, наприклад, з кульмінаційного моменту чи навіть з висновків, але це вже прояви ораторського артистизму, початківцеві так діяти ризиковано. Не зайве зауважити, що при будь-якій композиції логічний зв'язок між частинами твору обов'язковий, інакше ви зірветесь в хаос і виглядатимете безпорадно.

Психологічні докази оратором своєї правоти

Психологічна налаштованість аудиторії

Ви приходите в аудиторію, де сидять люди, які мають власну думку щодо питань, про які ви говоритимете. Ви можете відчути серед них "своїх", але не завжди. Адже виступати часто-густо доводиться перед людьми індиферентними, яким усе байдуже, й перед тими, хто налаштованих відверто вороже. Будь-яку бездоганну логіку може збити брутальний хуліганський вигук, зле, прискіпливе зауваження, "невинне" запитання на зразок: "Чи довго ви ще говоритимете? Час іти на обід," – тощо. Тому треба вміти враховувати психологічний настрій аудиторії, зважаючи на неусталеність і конфліктність психіки підлітка та юнака. Ваше завдання – або закріпити чи, принаймні, не порушити ті позитивні емоції, які зібрали громаду людей, або ж подолати все те, що вороже вам і ставить за мету зірвати чи знецінити ваш виступ.

Перш за все звертайте увагу на вік аудиторії – це допоможе вам і обрати правильну та цікаву саме для цієї категорії людей тему промови, і "прорахувати" реакцію аудиторії. Крім того, щоб не зробити "невидимого" кордону між собою та аудиторією, досвідчені оратори користуються займенником "ми", а не "я": "Ми розглянемо", "Ми побачили" тощо. Це допомагає аудиторії відчути себе активною учасницею творчого процесу, а не суто пасивними слухачами.

Бажання та сподівання людей

Більшості людей притаманні психологічні установки на самоствердження, на продовження роду, на досягнення здоров'я й збереження життя. Це продиктоване елементарним, "інстинктивним" страхом істоти за власне життя й життя та благополуччя своїх близьких.

Так, можна перерахувати звичайні бажання й прагнення, які є у будь-якої людини: – фізичне благополуччя, пов'язане з прагненням людини зберігати життя, здоров'я, свободу й діяльність; отож, викликаючи почуття загрози всьому цьому, ми одразу ж пробуджуємо увагу аудиторії;

• економічні інтереси, прагнення до власності й гарантій добробуту, в першу чергу – у сфері професійній (скажіть робітникам, що завод буде закрито – це одразу викличе підвищений інтерес);

- суспільні інтереси, які включають прагнення людини до престижу, авторитету й влади, а також до піднесення статусу тієї групи, до якої дана людина належить; питання національної та соціальної консолідації, або ж те, що їм заперечує й противиться – це завжди "жива струнка" будь-якої аудиторії;

- розвага – "інстинкт гри", що сполучається з духом змагання, ризику й досягнення нових обріїв;

- почуття власної гідності: люди люблять, коли оратор підкреслює їхній розум, практицизм, проникливість тощо; натяк на те, що перед оратором сидять не дуже розумні люди, назавжди зруйнує контакт з цією аудиторією.

Логічна та психологічна мотивація

Отже, "залізни" докази самі по собі мало що дадуть, якщо ви не матимете на увазі людських почуттів, основних емоцій, якими живуть люди. Логічний виклад треба "пересипати" апеляцією до почуття безпеки, шляхетності, справедливості, національно-суспільних інтересів тощо.

Потрібно постійно повертатися до цих "незримих" моментів, які мусять стати головним фактором вашої "агітації", їх можна висловити "відкритим текстом" (експліцитно), або ж у "підтексті" (імпліцитно), так би мовити, між рядками, але цю лінію треба вести протягом усієї промови.

В жодному разі не можна замість доказів чи переконань звертатися до псевдопсихологічних доведень на зразок: "А той, хто не розуміє цього, просто дурень" чи "Це побачить навіть осел". Докази, подібні до цих, на жаль, ще зустрічаються, скажімо, у вчителів, які не вміють дохідливо пояснити матеріал чи відповісти на запитання.

Формування іміджу та стилю

Неабияку роль у професійній діяльності відіграє зовнішність, яка є не останнім чинником успіху того, хто виступає. І тут важливо володіти собою, вміти "створювати імідж", певний образ. Недарма існує професія іміджмейкера, тобто людини, що допомагає створити імідж. Зачіски, охайність рук та нігтів, макіяж, стан взуття та одягу – все це уважно фіксується і впливає на сприйняття ваших слів.

Не кожен може сказати, що природа дала йому високий зріст, міцну статуру й грацію жестів. Але буває, що зовні непоказна людина, коли виступає, мов магніт, притягує увагу аудиторії. За кожним її жестом уважно стежать, підкоряючись ритмові її виступу.

Інколи промовець спирається на атрибути своєї професії, які забезпечують бажаний імідж автоматично. Так, у церковному красномовстві кафедра чи амвон, блискуче тло інтер'єру, пишні ризи вже забезпечують певну увагу слухачів.

Інша справа – світське красномовство. Тут, щоб привернути до себе увагу, оратор мусить вдаватися до певних прийомів. При цьому важливо дотримуватися міри. Не варто бути ексцентричним, не личить екстравагантно одягатися, так само, як і робити незвичайну зачіску, вдаватися до особливих жестів тощо.

Вираз обличчя, хода, якою ви проходите до місця виступу, постава – випростана чи згорблена, ваша жестикуляція – створюють певне враження ще до того, як ви сказали перше слово. Симпатія чи антипатія до оратора формується саме в ці найперші хвилини.

У кожної людини є те, що називають чарівністю (або шарм, як кажуть французи). Та не кожен вміє її використовувати. Недосвідчений оратор інколи боїться аудиторії. Йому здається, що всі його сприймають критично, що його "наскрізь бачать". Але насправді кожен може змусити аудиторію слухати свій виступ. Треба тільки бути щирим і ставитися до людей з повагою. Навпаки, всяке хитрування, намагання "себе подати", якимось підкреслено "причепуритися" можуть сприйматися як вияв комплексу неповноцінності.

Водночас треба пам'ятати, що слухачі чекають від вас чогось більшого, ніж просто "розмови на рівних", – важливих, повчальних речей. Якщо ви тримаєтеся перед ними непевно, немов вибачаєтеся за те, що ви тут є і марнуєте чужий час, ваші справи кепські. Оратор повинен почувати себе володарем ситуації (це є основою занять курсу), але владність полягає не в тому, щоб пригнічувати слухача своїм авторитетом. Довірливість і щирість повинні читатися на вашому обличчі з найперших моментів спілкування з людьми.

До місця промови треба йти спокійно, не бігти, не поправляти на ходу одяг чи зачісуватися тощо. Є старовинний прийом: починати йти з півкроку, а не з широкого кроку. Пройшовши до місця, наберіть впевненої пози й починайте. Якщо вам треба прочитати текст з листка, не втуплюйтеся одразу в папірці. Огляньте людей, усміхніться. Запам'ятайте: той, хто кладе перед собою текст і читає, залякнувши в одній позі, немов хоче сховатися від слухачів, справляє враження людини-магнітофона.

Негарно спрямовувати погляд у вікно, в стелю або заплющувати очі під час виступу. Не треба також дивитися "крізь" людей байдужим, відчуженим поглядом. Досвідчений оратор уміє дивитися так, що кожен слухач відчуває його погляд "саме на собі". Майстерність дивитися на кожного окремо й водночас на всіх приходиться з часом. Треба вчитися поступово переводити погляд з одного ряду обличчя на наступний, повертатися поглядом до тих, хто виявляє до вашого виступу особливий інтерес. Існує й такий прийом: час від часу повільно "малюйте" очима цифру 8, що наче лежить горизонтально на рівні очей глядачів.

За дослідженнями психологів, погляд "очі в очі" неприємний: він є виразом агресії й викликає недовіру або гнів. Недаремно ж люди звичайно лише "зустрічаються поглядами" й тут-таки відводять очі один від одного.

Жести поділяються на механічні, ілюстративні та емоційні. Механічні жести – це жести, що супроводжують промову без зв'язку з її змістом, тобто робляться автоматично. Всім відомі такі приклади, коли оратор, навіть не замислюючись над цим, робить одноманітні рухи рукою, поправляє зачіску, тре перенісся тощо. Ілюстративні жести – це жести, які зображують те, про що йде мова. Наприклад: поїзд рушив, і при цьому лектор робить рух рукою уперед тощо. Ані механічних, ані ілюстративних жестів допускати не слід. Вони тільки відволікають від промови, а іноді і взагалі створюють комічне враження.

Оратор повинен користуватися емоційними жестами. Емоційні жести – це жести, що підсилюють виразність промови, прикрашають її, допомагають у виділенні основних думок. Головне, щоби ці жести у промовця були природними. Трохи повертайте голову й корпус, робіть жести руками лише в найважливіших місцях промови. Не тупцюйте на місці, а непомітно переносьте центр ваги тіла з однієї ноги на другу. Ноги треба тримати трохи розставленими, одну ногу виставити дещо вперед. Коліна мають почуватися гнучкими. Груди й руки треба тримати без напруги.

Якщо від нервозності ви не знаєте, "куди подіти руки", використовуйте старовинний акторський прийом: між середнім та великим пальцями кожної з рук утримується малесенький, непомітний уламок сірника.

У найвиразніших місцях промови робіть корпусом легкий рух уперед, спираючись на носок, або й цілий крок уперед. Живіт має бути підтягнений.

Якщо вас "заціплює", знайдіть куток, аби кілька разів зігнути коліна, крутнути головою й плечима, змахнути руками. Якщо перехоплює дихання, кілька разів енергійно зігніться. Все це знімає напругу. Мета таких засобів – набути спокійної постави.

Не розглядайте свої руки чи нігті. Подумки проаналізуйте вираз обличчя: чи не насуپлені у вас брови, чи не зібралося у зморшки чоло, чи не розз'явлено рота. Буває, що від хвилювання обличчя начебто "заціплюється". В такому випадку перед тим, як виступати, два-три рази з усієї сили напружте м'язи обличчя. Посміхніться, "до вух" розтягнувши рота. Піднесіть брови "аж до зачіски". Спробуйте поворушити вухами. Звичайно, це треба робити, щоб ніхто не бачив. Наведені вправи займають кілька секунд, але в результаті м'язи обличчя повністю розслабляться, воно набуде спокійного виразу. Якщо ви легко червонієте, знічуетесь – наберіть повні груди повітря й не видихайте, скільки можете утриматися. Зробіть таку затримку раз, другий, третій. Дихання автоматично почне саморегулюватися. Загалом воно має бути цілком вільне, спокійне. А відтак легені ритмізують роботу серця, кровообіг стане нормальним.

Голос. Рідко зустрічаються люди з "пошкодженим" голосом. Від природи кожен може добре володіти своїм голосом. Індійські йоги навіть вважають, що хрипкий, гнусавий чи неприємний голос неможливий у людини, що веде гідний спосіб життя.

Пияцтво та куріння – головні вороги голосу. Час його усталення – юнацькі роки. Чоловічий голос уже пройшов підлітковий "злам", але ще не звучить на повну силу: це станеться десь під 30 років.

Наш голосовий апарат – багатющий інструмент. Дихальні органи, мов міхи в органі, напompовують повітря. Воно змушує вібрувати зв'язки в дихальному горлі. Гортань, ротова та носова порожнини утворюють резонатори. Губи, язик, нижня щелепа й м'яке піднебіння артикулюють (створять) звуки.

Правильні артикуляція й вимова, добра дикція – запорука успіху. Потрібно чітко й правильно вимовляти кожен звук, боротися з шепелявістю, гаркавістю, недбалою вимовою. Дехто вимовляє замість потрібного звуку зовсім інший – наприклад, "в" замість "л". Промовте всі літери алфавіту як звуки (а ще краще – запишіть на магнітофон і прослухайте). Якщо ваша дикція не дуже чітка, на допомогу можуть прийти різні скоромовки, які дають змогу виробити досконалу вимову для будь-яких звуків.

Чи достатньо гучний ваш голос? Якщо він глухий і тихий, потрібно ширше спиратися на дихання, дати струменю повітря з легенів звучати сильно, вільно й чисто. Кожне слово треба чути, не можна зливати кілька слів у якусь невиразну звукову масу. Чіткість вимови часто залежить і від аудиторії, в якій виступає оратор. Потрібно пам'ятати, що чим більше приміщення, тим повільніше розповсюджуються звукові хвилі: для того, щоби вони не змішувалися і не заглушали одна одну, оратор повинен дати їм час дня поширення. Тому у великих аудиторіях оратор повинен говорити повільніше, ніж у маленьких.

Правильне сприйняття аудиторією промови залежить і від темпу її виголошення (тобто швидкості, з якою оратор вимовляє звуки, склади чи слова за одиницю часу). Оратора, який взяв неправильний темп, перестають слухати. Якщо промова виголошується занадто швидко, аудиторія не встигає за оратором, втрачає стрижень розмови, а незабаром й інтерес до неї. Але так само погано, якщо оратор говорить дуже повільно – аудиторія випереджає його у сприйнятті інформації і ефект той самий: інтерес до промови втрачається. Найбільш оптимальний для сприйняття такий темп: від 120 до 150 слів за хвилину. Необхідно зазначити, що найбільш важливі місиви в промові потрібно виділяти повільнішим темпом, а другорядна інформація може подаватися і в більш швидкому темпі (наприклад, вставні речення, дієприслівникові звороти тощо). Для зручності при підготовці виступу промовець може робити для себе позначки щодо темпу проголошення окремих частин промови.

Потрібно знати діапазон свого голосу. Дехто хоче говорити "не своїм голосом", наприклад, більш басистим, ніж є насправді. Виходить штучно, негарно. Висота голосу дана від природи, її треба використовувати такою, якою вона є. Діапазон голосу у людини звичайно становить 1,5-2 октави, але зазвичай людина говорить на 3-4-х нотах. Розширюйте діапазон свого голосу, але робити це потрібно поступово і повільно. Перехід від низького тону до високого і навпаки допомагає привернути увагу слухачів до місць промови.

І нарешті, варто замислитися над тембром голосу. Є голоси "оксамитові", сильні й м'які, багаті на відтінки. Є голоси з "металевим" звуком, владні, рішучі. Є тонкі й ніжні, особливо у жінок. Тембр може чарувати більш, ніж будь-що інше. Він індивідуальний, неповторний, як візерунок шкіри на пальцях. Знайдіть свої темброві можливості й користуйтеся ними. Тембр можна міняти, переходячи від "оксамитових" нот до "металу в голосі" й т.п. – цьому потрібно вчитися. Але уникайте хрипоти й задишки, гнусавості й гаркавості (заковтування звуку).

Усе базується на диханні, яке має бути достатньо глибоким і одночасно інтенсивним. Опирайте дихання на діафрагму, як це роблять оперні співаки. Не хапайте повітря занадто часто, хоча є мало речень, які можна вимовити на єдиному, так би мовити, подиху, не набравши кілька разів повітря. Контролюйте ваше дихання, керуйте ним – це єдиний фізіологічний процес, що легко піддається контролю розуму. А через вільне дихання почне правильно функціонувати й усе інше. Головне ж – настрої душі, що дає звучність і силу голосу.

Дотримуйтеся паузи. Пауза – це теж засіб впливу на слухача. Недарма наприклад, серед акторів (у яких виразне проголошення тексту відіграє дуже важливу роль) добрим актором вважається той, хто вміє "тримати паузу". Паузи можна поділити на дихальні, логічні та

психологічні. Дихальні паузи використовуються, щоб набрати дихання. В цей момент ви відпочиваєте самі й даєте відпочити аудиторії. Але треба слідкувати за тим, щоб ці паузи збігалися з паузами логічними. Логічні паузи відбивають структуру тексту (в першу чергу розділові знаки). Психологічні паузи використовуються для того, аби звернути на щось увагу слухачів чи підготувати їх до якогось важливого моменту. Пауза використовується при переходах від однієї думки до іншої, як засіб, щоб підкреслити якусь думку (наприклад, коли ритор використовує такий прийом, як обрив тощо). Але уникайте невинуватих пауз, які псують промову, утруднюють її сприйняття. Щоб цього уникнути, фразу потрібно обдумувати перед її виголошенням, а не в процесі виголошення.

Є прийом – почати з паузи (ораторська пауза), це зацікавлює. Але не мовчіть занадто довго, бо складається враження, що ви розгубилися.

Нарешті, вправно користуйтеся інтонаціями. Монотонне проголошення промови стомлює. Лише паламар читає речитативом, монотонно. Промовець виголошує не сакральний (священний) текст, а говорить від себе, отож інтонаційний малюнок тут розкутіший, багатший. Уникайте "нерішучої" інтонації: вона неприпустима. Взагалі ж учені підраховали, що слухачі не засвоюють 30-40% промови, якщо її інтонація не відповідає змісту. Тому промовець у момент виступу повинен сконцентруватися тільки на тексті виступу і тих думках та почуттях, які він хоче передати в промові.

Місце промови. Оратору необхідно звертати увагу на деякі моменти, що стосуються сприйняття його персони очима аудиторії. Так, він мусить бути достатньо добре освітлений – голос з темного кута мало кого приваблює. Для оратора-початківця небажано починати свою практику з виступу просто неба, перед численними слухачами. Окрім психологічного бар'єру, який може виникнути, на перший план виступає і такий важливий момент, як акустика. Навпаки, в приміщенні, в якому резонує голос оратора (а багато залів, де виступають промовці, спеціально налаштовані на добру акустику), початківець почуватиметься впевненіше. Німецький композитор та ритор Гайнц Леммерман давав таку пораду: "Зверніть увагу, аби задня стіна, що підтримує вас акустично, була розташована не дуже далеко". Тут-таки зазначено ще два моменти, які потрібно врахувати ораторові: у великих приміщеннях його підстерігають дві небезпеки: або поглинання звуку, або ехо. У першому випадку слід дуже чітко артикулювати кожен звук; в другому – уповільнити темп. Ехо спостерігається переважно в високих приміщеннях або в приміщеннях, які поділено на частини. Американський ритор Поль Сопер радив: якщо аудиторія невелика (до 75 осіб), слід говорити, ставши на один рівень зі слухачами. Отож, варто обстежити місце майбутнього виступу заздалегідь і врахувати свої можливості відповідно до конкретних обставин.

Література:

1. Ораторське мистецтво : підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова та ін.; за ред. М. П. Требіна і Г. П. Клімової. - Х.: Право, 2013.-20 8 с.
2. Сагач Г.М. Риторика. – 2 вид., перероб. і доп. – К.: Видавничий дім Ін Юре, 2000. – 568 с.
3. <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Osipova-Oratorske-mistetstvo-2006.pdf>

ТЕМА 3

РИТОРИКА В СИСТЕМІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

Огірко О.В. Співвідношення риторики і логіки. *Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації. Колективна монографія. Відповідальний редактор доктор філософських наук, професор В.М. Вандишев, Сумський державний університет, Варшавський університет. Суми. 2015. С. 40-44. URL : <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/3043/1/%D0%92%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%20%D0%92.%20%D0%9C.%20%D0%A0%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B8%20%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83.pdf>*

Завдання для опрацювання

1. Ознайомтеся зі змістом публікації.
2. Проаналізуйте риторику як науку про ефективне використання мовних елементів.
3. Які є основні структурні елементи мислення?
4. Які логічні прийоми побудови промови розглядав М.Т. Цицерон?
5. Які логічні методи використовує риторика?
6. Як закони логіки діють в риториці?

СПІВВІДНОШЕННЯ РИТОРИКИ І ЛОГІКИ

Риторика – це наука про ефективне використання мовних елементів (слів і виразів) під час промови, а не у внутрішніх монологів. Вона також досліджує різноманітні технічні прийоми, які дозволяють досягнути вище поставленої цілі.

Специфіка риторики полягає в тому, що вона виступає наукою про ефективне використання мовних елементів під час промови, з метою донесення до слухачів пропонованої інформації. Її завдання полягають в тому, щоб навчити оратора влучно підбирати матеріал, а також вибирати найбільш вдалі форми його подання. Розглядаючи риторику як вміння переконувати, слід пам'ятати, що її напрацювання часто набирають іншого змісту з огляду на цілі, які переслідує промовець. Зокрема, Поль Л. Сопер виділяє таких п'ять цілей: розважальну, інформаційну, одухотворяючу, переконуючу та закликаючи [1, с. 42-45].

Усвідомлюючи значення мовлення як найефективнішої зброї, не можна оминати увагою те, що в залежності від цілі воно може бути застосоване як в позитивному, так і в негативному напрямку. Всі технічні комунікаційні прийоми, методи та інструменти, як зазначає К.Бредемайер, самі по собі є нейтральні; чесними або нечесними вони стають в залежності від їх використання [2, с. 21]. І тут риторика може виступати під дещо іншим кутом зору, а саме як здатність маніпулювати, використовуючи всі необхідні риторичні засоби і методи, для того, щоб направити розмову в бажане русло чи підвести опонента до очікуваного висновку. Саме такі завдання ставить перед собою так звана “чорна риторика”. Її головним правилом є те, що ціль виправдовує засоби. І як би це гасло не суперечило основам моралі, все ж таки цей вид риторики лежить в основі сьогочасного впливу на особу.

Згідно наукових досліджень, зазначає К.Бредемайер, мозок людини опрацьовує інформацію в трьох площинах: візуально, через слух, через інші органи чуття. Він додає також, що приблизно 75% інформації ми сприймаємо через зір, 13% - через слух, а решта 12% - через інші органи чуття. Якщо брати до уваги сказані вище твердження, то завдання риторика якраз і полягає в тому, щоб як найповніше використати здатність людського мозку до сприйняття [2, с. 113]. “Публічний виступ можна розглядати як витвір мистецтва, що одночасно впливає як на почуття так і на розум” [1, с. 3], – зазначає Поль Л. Сопер.

Отже, інструменти якими послуговується риторика можна поділити на два види: ті, які діють на почуття і ті, які заторкують наш розум. Тому вершина майстерності ораторського мистецтва полягає у вмілому використанні цих двох форм людського мислення: логічного і образного. Ігнорування одним з них позбавить промову її ефективності. Якщо ми орієнтуємося лише на логічну здатність сприйняття не заторкуючи чуттєвої сфери людини, то аж ніяк не зможемо справити сильного враження на слухача.

Логіка як наука досліджує мислення людини. Вміння мислити є певного роду невіддільною рисою людської істоти, властивістю, яка ризнить її від інших істот. Специфіка логічної науки полягає в тому, що вона вивчає закони і форми розумової діяльності людей, принципи і засоби побудови правильних суджень і міркувань про предмети та явища об'єктивного світу.

Розглянемо основні властивості мислення. Найперше, це певна діяльність людини, функція її мозку, що розвивається на основі пізнання навколишнього світу і взаємозв'язків з ним. По-друге, цей активний процес людської життєдіяльності є процесом віддзеркалення об'єктивного світу в людському мозку у формі висловлювань, понять і умовиводів. Логіку не цікавить мислення як один з психічних процесів чи пізнання мислення в цілому. Вона насамперед розглядає мислення через призму його функцій і структури.

Основними структурними елементами мислення виступають форми і закони правильного мислення, що провадять до істини. Саме пізнання законів і форм мислення лежать в основі предмету дослідження логіки. Зміст мислення не може існувати без форми. Форма мислення – це спосіб організації думки, спосіб її побудови та виразу. Логіка послуговується такими формами мислення, як поняттям, висловлюванням, умовиводом. Формальна або класична логіка виділяє чотири основних закони мислення: закон тотожності, який вимагає, щоб у процесі розсудів про який-небудь предмет думки цей предмет залишався тотожним самому собі; закон несуперечності, який полягає у тому, що не можуть бути водночас істинними два протилежних висловлювання – стверджувальне і заперечне – про один і той же предмет, в одному і тому ж розумінні; закон виключеного третього, що звертає увагу на те, що між двома суперечливими висловлюваннями немає нічого загального; закон достатньої підстави, який стверджує, щоб бути істинною будь-яка думка повинна обґрунтовуватись іншими думками, істинність яких доведена або самоочевидна.

Цікаво, що ще римський оратор і трибун Марк Тулій Цицерон (106-43 рр. до Р.Х.) розглядав логічні прийоми побудови промови. Він виділяв наступних шість її частин:

1. “Exordium” – підготовка слухачів (вступ).
2. “Narratio” – виклад основного змісту справи.
3. “Partitio” – подання переліку основних частин виступу.
4. “Probatio” – наведення доказів, якими володів судовий оратор.
5. “Repetitio” – повторення основних ідей та доказів.
6. “Peroratio” – висновок.

Вплив Цицерона на риторику є більш ніж вагомий. Він став прикладом вмілого промовця, причому не лише теоретика, але й практика. Про роль оратора він в свою чергу зазначає: “Він [оратор] може безпечно перебувати навіть серед озброєних ворогів, охоронений не так своєю палицею, як своїм званням оратора; він здатний силою свого слова [...] привернути кару на винного у злочині, а невинного, силою свого дару, спасти; він здатний підштовхнути нерішучий народ до подвигу, здатний вивести його з помилкового знання; він може одним своїм словом і запалити, і заспокоїти будь-які людські пристрасті, коли цього вимагає ситуація”[3, с. 21]. Ці слова підкреслюють основні риси оратора, його поставу і важливість.

Методів практичної і пізнавальної діяльності дуже багато. Методи дослідження, які описує і вивчає логіка, – це не лише певні шляхи, прийоми, засоби, якими досліджується мислення у світлі його форм і законів, але й засоби розумової діяльності людей, які дають змогу здобувати нове, більш глибоке і всебічне знання на підставі відповідної обробки вже існуючого знання. До логічних методів пізнання відносять аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізацію, дедукцію, індукцію, аналогію і т. д. Вони використовуються як кожною

людиною в процесі виконання нею різноманітних інтелектуальних дій, так і у різноманітних сферах науково-теоретичного пізнання.

Не залишається осторонь від використання логічних методів і риторика. Так, наприклад, застосування дедуктивного методу, який передбачає сходження від загального знання до часткового, допомагає надати теоретичному матеріалу, який використовує оратор, логічності, зв'язності, обґрунтованості, послідовності та систематичності. Застосування індуктивного методу, що базується на потребі здійснення узагальнення на підставі однотипних прикладів, вимагає від оратора більш вимогливо підійти до відбору самих прикладів.

Н. Ржевська радить звертати увагу на те:

- 1) чи відповідають дійсності запропоновані оратором факти;
- 2) чи стосується наведений приклад якимось чином узагальнюючого висновку;
- 3) чи достатньо наведено прикладів;
- 4) чи типовими є приклади;
- 5) чи відомі оратору негативні приклади, замовчування яких дало б підставу слухачам спростувати сам висновок [3, с. 61-62].

Отже, коректне застосування логічних методів допоможе людині і пізнавати істину, і заносити її до інших в різних комунікативних процесах. Мовлення виступає основним засобом подачі інформації. Воно становить єдність мислення і мови. Ми мислимо мовними формулами, виразами, і саме через це у цій ділянці основну роль відіграє логіка як наука про мислення, а зокрема, наука про правильність побудови згаданих вище мовних формул. Тому її досягнення будуть широко застосовані в підготовці мовного матеріалу промови, беручи до уваги те, що логіка вивчає структуру розумової діяльності людей на підставі аналізу мовних виразів, через зображення результатів мислення у мові.

Найперше, будуючи промову, слід пам'ятати про логічний зв'язок усіх запропонованих фактів і думок. Вибираючи тему чи складаючи конспект промовець неодмінно повинен звертатися до законів логіки, які наче каркас створюють логічно-послідовний скелет промови.

Розглянемо тепер закони логіки через призму риторики та її вимог. Закон тотожності. Визначеність думки в найбільшій мірі впливає на якість промови, а підміна понять досить часто призводить до непорозуміння і плутанини.

Закон несуперечності. Оратор, що порушує цей закон втрачає довіру слухачів щодо істинності сказаного.

Закон виключеного третього. Оратор не може висловлювати одночасно два діаметрально-протилежні погляди на певну річ. Це викличе підозру до його слів.

Закон достатньої підстави. Щоб висновки були істинні, ритор має мати ґрунтовні істинні засновки.

Як бачимо, важливість цих основних законів логіки є очевидною, а нехтування ними позбавить промову її діючої сили. Оратор, як носій фундаментальних знань цієї самостійної науки, завжди повинен пам'ятати про такі фактори, як: про що він має говорити, перед ким і як саме. В промові акцент ставиться і на поставу оратора, володіння голосом та міміку.

Проповідники-богослови, що несуть світло Євангельської науки, безсумнівно мусять брати до уваги не лише церковно-богословські змістовні норми при підготовці проповідей, але й особливості людського сприйняття, використовувати надбання риторики та логіки. Як кожна дрібничка промови позитивно або негативно впливає на слухачів, так і врахування засад людського мислення може примножити плоди проповідництва. Зокрема, при тлумаченні і пояснюванні Святого Письма слід враховувати, що Біблія має ряд наступних значень: духовне як своєрідна Божа педагогія, алегоричне (приховане богословське значення) як втілення в конкретному художньому образі Старого Завіту абстрактного поняття Нового Завіту, яке вчить у що вірити; моральне (тропо-логічне), яке відкриває звичаї і поведінку конкретних постатей і вчить про те, що треба робити та аналогічне (таїнственне) значення як пере-несене з проблем матеріальних у духовні, вічні, яке вчить куди треба прямувати. Буквальне, літеральне, дослівне сприймання Біблії, яке вчить про події, не завжди правильне.

Вчення про роз'яснення Святого Письма зветься з грецької мови εἰρηνησιζ – екзегетика. Свавільне пояснення Біблії призводить до небезпеки, до поширення ересей (фальшивих вчень), наприклад, що Христос не є Богом, що мав рідних братів, що Богородиця не є Матір'ю Божою тощо. Церква єдино правильно пояснює Біблію в справах віри та моралі. Святе Письмо найкраще читати з відповідним тлумаченням, що приходить до нас через учительський уряд Христової Церкви, враховуючи слова св. Августина: “Я б не повірив у Святе Письмо, коли б мені не дала його Церква” [5, с. 99].

Проте поглиблений аналіз як змістовних, так і риторичних та логічних засобів, що розглядаються гомілетикою (наукою про красномовство або проповідництво), може бути предметом окремого наукового дослідження.

Література:

1. Сопер П.Л. Основы искусства речи. М., 1995.
2. Бредемайер К. Черная риторика. М., 2004.
3. Иванов Е. А. Логика. М., 1996.
4. Ржевська Н. Основы теории красномовства. Львів, 1999.
5. Андрушко В.Т., Огірко О.В. Релігієзнавство: проблеми і перспективи викладання. Навчальний посібник. Львів, 2011.